

FINÁCZY ERNŐ (1860—1935)

Fináczy Ernő az Oktatásügyi Minisztériumban osztályvezetői munkakört töltött be, majd erről önként lemondott a tudomány műveléséért. Pedagógiai tanszéket kapott a Budapesti Tudományegyetem bölcsészeti karán. Ez tökéletesen megfelelt tudományos céljának és gyakorlati elképzelésének. A művelődés magas szintű centrumát alkarta létrehozni a pedagógiai tanszék körében. De hogy ezt tehesse, a pedagógiát a tudomány rangjára kellett emelnie, úgy is, mint elméleti, úgy is, mint gyakorlati stúdiumot.

Tudnunk kell azonban, hogy a pedagógiának tudománnyá való fejlesztésében nem Fináczy Ernő volt a kezdeményezés. Az 1776-ban Oldenburgban született Herbart János Frigyes a nevelésügy történetében az első, aki ezt a döntő lépést megtette, mégpedig azzal, hogy a pedagógiát a filozófiai tudományok közé emelte a pszichológia és az etika segítségével. E két tudományból merítette egyrészt a lelki élet rajzát (pszichológia), másrészt a nevelés célját (etika).

Fináczy Ernő a herbarti világszerte elismert tudományos pedagógia rangját újabb alappal akarta megszilárdítani, a történetiséggel. S hogy célját elérhesse, vagyis hogy a nevelésügy tudományos rangját még a herbarti tételen túl megerősíthesse, történeti kutatásait-filozófiailag is megalapozta.

Vajon mit is jelent ez a filozófiai megalapozás? Amidőn az ókor, középkor és reneszánsz, továbbá az újkor és legújabb kor történetiségét vizsgálta a művelődés szempontjából, rájött, hogy a művelődés bizonyos törvényszerűségek szerint alakul. S mivel ezek a törvényszerűségek jórészt filozófiai ábrákban központosodnak s ezen át vetítődnek nevelési ideálokká, látnia kellett, hogy a nevelési ideálokat csak úgy helyezheti a pedagógia előterébe, ha a történetfilozófiai argumentumokat mintegy okságul használja. Tehát amíg Herbart a pszichológia és az etika révén érte el a pedagógia tudománnyá való előléptetését, Fináczy Ernő ezt még megtoldotta a művelődéstörténeti ideálok koncentráálásával. Nemcsak hazánkban, hanem világszerte egyedül áll a történetiségnek és a pedagógiának ilyen arányú összekapcsolása: Fináczy Ernő valóban önálló és eredeti pedagógiai rendszert alkotott.

Nézzünk meg most néhány olyan történetfilozófiai tételt az ő felfogásában, melyek a pedagógiai munkában döntő segítséget nyújtanak.

A keleti népek történetének vizsgálatával kapcsolatosan megállapította, hogy csak azok a népek játszanak szerepet az emberiség művelődésének fejlődésében, amelyek továbbvihető szellemi alkotásokat hoztak létre, mert a fejlődés lényeges jegyeit tartalmazzák. A nevelésnek tehát a szellemi értékek megbecsültetésén kell fáradoznia.

A görögség művelődéstörténete rávezette arra, mennyire döntő a más népektől átvett szellemi kincsek átforgató képessége. A nevelésnek rá kell mutatnia többek között a nemzetiségi kiegyenlítődések kulturális módjaira. Ugyancsak a görög művelődés győzte meg arról, hogy az objektivitás és a harmónia ikertestvérek, s ezért a nevelésben az objektív értékek felismertetése egyúttal a szellemi harmóniáját is biztosítja. Az ókori görög nyelv dinamikus ereje, szerkezetének tökélye, minden kifejezésre alkalmas mondatfűzése hívta fel figyelmét arra az összefüggésre, mely a nép szelleme és nyelve között fennállt. Ezért döntő stúdiumnak tartotta minden nép számára nyelvének művelését s az ezt lehetővé tevő nevelést. A görög és római művelődés különbözősége váltotta ki Fináczyból azt az észrevételt, hogy az emberiség kulturális fejlődésében különféle hatások válnak egyetemesek, tehát egy-egy hatás nem mindig vezet lépcsőzetes továbbjutáshoz. Viszont ez a különféleség termeli ki a változatosságot, ami a későbbi fejlődésben a különféle népek karakteréhez simulhat. Nevelési szempontból ez a különféle kultúrák megbecsültetését jelenti.

A reneszánsz és a középkor ütköző pontjainak távlatai Fináczy Ernőt arra ösztönözték, hogy próbálja megfejteni az átléphetetlennek látszó szakadékokat e két kor között. Úgy fejtette meg, hogy a folyamatosságot történeti törvénynek vette. Ha szakadás is történik valamely művelődési folyamatban a folytonosság helyreáll, ugyanis a művelődési elemeknek évszázadok távlatában is gyújtó hatásuk van. A nevelés számára ez intelműl szolgál. Érzékelhetővé kell tennie a tanítónak, hogy a folyamatosság egy nép életében döntő folyamat még akkor is, ha váltakozó politikai hatások érik. Mert egy nép önismerete jórészt ezen múlik.

Fináczy fölismerte a kor és az egyén kölcsönhatását. A kor teremt a rá jellemző egyéniségeket, viszont ezek az egyéniségek alkotásaikkal kiteljesítik a kor lényegét. Itt a világnézeti nevelés korszerű hatásait és ellenhatásait látja meg.

A középkori egyetemesség és az újkori humanizmus összefonódása megérlelte benne a művelődésfilozófia nagy tételét. Úgy látja, hogy az egyetemesség főként akkor válik világperspektívává, ha a humanizmust szolgálja. Természetesen nem a reneszánsz-értelmű művészeti humanizmusra gondol, hanem az Erasmus-féle újkori humanizmusra, amibe már az emberiség eszménye is beleszövődik. Itt Fináczy eléri a szociális ideál nevelői magaslatát.

Íme, néhány kiragadott tétel Fináczy Ernő történetbölcseletéből, amely eredeti források alapján végzett körülbelül húszéves munka eredménye.

Nézzük most már, mindennek alapján, mit tartott a nevelés lényegéről. Mindenekelőtt a tudat erőinek összhangját hirdette az értelem, érzelem és akarat együttesében. Meggyőződéssel állította a harmónia szükségességét, hogy az ember nevelhető, minden történeti korszak meg is kísérelte nevelni, de nem minden korszak helyezte a harmóniára a súlyt. És itt kapcsolódik Fináczy Ernő pedagógiai álláspontja az előzőekben ismertetett történetfilozófiai nézetéhez. Mert szerinte, hogy az egyoldalúságokat elkerülhessük, az egész emberiség művelődési útjából leszűrt eredményeket kell harmonikusan felhasználnunk. Vagyis a történelem minden nevelési periódusán át kell hatolnunk, csak így találhatjuk meg az egyensúlyt.

Három nagykötetes munkában rajzolja meg az ókor, a középkor és a reneszánsz művelődési s egyben nevelési portréját, több száz oldalas jegyzetben pedig az újkorét. Ha tanulmányozzuk ezeket a munkáit, öt kiemelkedő szempontot látunk.

Mindenekelőtt azt kutatta, hogy — mint nevelési eredmény — azonos-e a jó ember és a jó polgár? Rámutat arra, hogy a múltban a jó polgár kialakítása legtöbbször csak formálisan sikerült. Hivatkozik a kínai neveléspolitikai szintiszta formalizmusára, mely gépies hivatalnokgárdát nevelt. A görög nevelés formális jellegét mutatja, hogy Szókratésznek, aki a jó embert és a jó polgárt azonosítani akarta, méregpohár volt a jussa. A római politikai arénában Brutus megöli Cézárt, mert rájön, hogy benne a jó ember és a jó polgár óriási ellentétet mutat. A középkor is szakadást tár fel a papi nevelés centralizmusa miatt, mely az egyéni érvényesülést, elzárva, tömeg-erkölcsöt, típus-polgárt produkált. Még leginkább a reneszánsz ember kiképzésében találja meg a formalizmustól mentes nevelést, ám hozzát teszi, hogy a reneszánsz ember fogalmából hiányzik a jó ember bensőséges vonása. Márpedig szerinte a nevelés célja csakis a jó ember és a jó polgár azonosulása lehet, ami köznapi nyelven az erkölcsös jellemű honpolgárt jelenti.

A továbbiakban Fináczy a jellem fő kritériumát, az önfegyelmet vizsgálja. Szerinte fegyelem nélkül a kultúra létre sem jöhet, sőt még civilizáció sem. Vajon miért? — teszi fel a kérdést. Mi tulajdonképpen a fegyelem? Így válaszol: A fegyelem szellemi és fizikai koncentráció egy magasabb cél érdekében. Kiemeli, milyen módfelett erős a középkor koncentrációja, következésképpen a középkori társadalom egységessége, egyetemes volta. A templomok szimbólumai, az egyházi zeneművészet, a szobrászat, a festészet, az öltözködés, a beszédmód mind az istenes hatásban egységessül. A magánélet is ennek az egyetemes fegyelemnek hódol.

De úgy látja, hogy a reneszánsz is erősen koncentrált életformát mutat, egyetemes vonásai áthatolnak a tudomány, a művészet, a vallás, az állami és egyéni élet elválasztó határain, mintegy egységesülnek. Viszont Fináczy mérlegelésében az újkor szétágazó képet mutat. Az egyetemes vallás széttöredezése, a tudomány új útjai, az új társadalom forradalmi eszményei a fegyelem egységét részegységekre bontották. Márpedig csak az a nevelési rendszer tud fegyelmet biztosítani, mely egységes, követendő ideálokat állít az ifjúság elé.

Nem elég azonban az ideálok felismertetése. Az ideálnak a tudat összerőinek segítségével célképzetté kell válnia. Ez rendszeres akaratnevelés eredménye, és ebben példászerű a középkor. E célképzettel kapcsolja össze Fináczy a világnézet kialakulását. Mit ért ezen? A világnézet szerinte döntő értékelési aktus, melyben a tudat összerőivel az egyén állást foglal korának mindennemű sajátosságával kapcsolatban. A nevelésnek tehát olyan kritikai bázist kell létrehoznia, amely irányító jelleggel is rendelkezik, állásfoglalásra képes.

A világnézeti nevelésnek ez az irányító jellege egyúttal meghatározza egy-egy kor művelődésének befolyásolását. Vagyis, bár egy-egy kor történetisége meghatározza a nevelés ideáljait, a nevelésnek túl kell jutnia a szolgálai beilleszkedésen, a kor irányítójává kell válnia. Fináczy Ernő a művelődés legfőbb faktorának a kormeghatározó világnézeti nevelést tekinti. Ez nevelési elveinek tetőfoka, ehhez koncentráln minden nevelési tényezőt.

A koralakító tendenciát azonban csak az állam közreműködésével tartja megvalósíthatónak. Ellenzi a magánosok iskolafenntartási jogát. A nevelés korszerű kívánalmait csakis az állam tudja megfelelően biztosítani. Kivételként kezeli az egyház iskolafenntartási jogát, mert az egyház a művelődés korszerűségét s a koralakító nevelést az állammal egybehangzóan tudja megoldani.

Fináczy Ernő neveléspolitikájának e vázlatos ismertetése után vessünk egy pillantást az emberre, a professzorra. Még ma is magam előtt látom, amint belép a tanterembe. Nem úgy lépett be, mint aki csupán csak le akar róni egy kötelességet, hanem úgy, mint akinek feladata van. Egész megjelenésén látszott, hogy nemcsak pedagógus, hanem nagy műveltségű ember is. Rendkívüli olvasottsága, évtizedes kutatásai, hazai és külföldi tudósokkal való állandó kapcsolata megéreztetette hallgatóságával, hogy kiváló egyéniség áll előtte. Pedig megjelenésének hatását sose akarta növelni népszerűség hajszolásával, sőt erős tartózkodás jellemezte. De ez a tartózkodása nem tartotta távol attól, hogy segítségére legyen a rászorulóknak. Több tanítványát támogatta álláshoz jutásban, másokat tudományos munkásságuk megindulásában, sőt bevezetőket írt tanítványai kiadványaihoz. Humanitása drámai körülmények közt is helytállt. A numerus clausus idején ő volt a rektor. Egy alkalommal a diákok inzultáltak egy idősebb zsidó tanártársát, akit halálra rémítettek. Fináczy lesietett a diákokhoz az udvarba és határozott, kemény hangon megróta őket, hangoztatva, hogy nincs faj, vallás, rang, csak ember van a maga egyéni értékeivel. De ennél drámaibb esetéről is tudunk. Ugyancsak a 20-as években több zsidó kollégáját, köztük Waldapfel Imrét is, fel akarták menteni egyetemi működése alól. Fináczy ezek rehabilitálását kérte, s mikor ezt megtagadták, ő maga sem óhajtott tovább működni. Több hónapig távol volt a katedrától. Így elérte kollégái visszahelyezését.

Vajon mi a háttere sokszor megcsodált humanizmusának? Kétségtelen, hogy történeti kutatásai nagyban hozzájárultak szelleme nemesedéséhez, de saját múltjának távlataiból is hozhatott magával valamit. Apai ága a humanizmus bölcsőjéből, Itáliából származik. Eredeti nevük Finazzi volt, egyik águk az észak-olasz Bergamóból indult el hazánkba kereskedni. Hogy e név mikor alakult át Fináczyvá, nem tudni. Máramarosban hosszasan időzhettek, mert innét származik „felsővisói” előnevük. Az Itáliában maradt ág egyik kiváló tagja e század első harmadában Bergamo polgármesterségéig vitte.

SZKLADÁNYI MÁRIA